

Ketterää nykytaidetta tapahtumiin

Timo Jokela | Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta

Arcta Fast -koulutusmallin hanke sai nimensä esiselvityksessä tunnistetusta tarpeesta kehittää tapahtumiin niiden järjestäjien kaipaamaa ketterää ja tilanteisiin ripeästi reagoivaa taiteellista toimintaa. Myös nykytaiteen muutokset ovat jo pitkään ennakoineet kuvataiteilijan työn muutosta kohti toimintaa, jossa taidetta tehdään yhä enemmän työryhmissä ja muualla kuin taiteilijoiden omissa yksityisissä työhuoneissa. Samalla nousee esille kysymys siitä, minne taide tuodaan esille ja miten sitä esitetään. Arcta Fast -koulutusmallin hankkeessa ilmiötä lähestyttiin käsiteellä ketterä nykytaide.

Tarve tapahtumiin soveltuvalle ketterälle nykyaiteelle ei siten ole syntynyt vain tapahtumajärjestäjien odotuksista tai taiteilijoiden ansaintamallien laajentamisen tarpeesta, vaan se on noussut myös nykyaiteen olemuksesta itsestään, samalla haastaen perinteisiä taiteilijakoulutuksen malleja. Taidekoulutukseen vakiintunut koulutuksen malli on pitkälti periytynyt 1930-luvun alun saksalaisesta Bauhaus-koulusta, jossa luotiin perusta modernismin lanseeraamalle tavalle kouluttaa visuaalisen alan toimijoita.

Taidekoulut ja opetussuunnitelmat kaikkialla länsimaissa ovat vaikuttaneet samankaltaisilta, sillä modernistisessa ajattelussa taide ymmärrettiin yleismaailmalliseksi ja universaaliksi ilmiöksi. Taide käsitettiin myös autonomiseksi, lähes riippumattomaksi muista yhteiskunnallisista tekijöistä. Hyvä taide oli taidetta taideinstituutiota varten, eikä se sitoutunut alueellisiin tai paikallisiin tarkoituksiin. Taiteilijan työn päämäärä oli luoda teoksia, jotka esitettiin yleisölle sitä varten olevissa gallerioissa ja näyttelyinstituutioissa, kuten taidemuseoissa. Ajattelutapa lukitsi taidekoulutuksen omaan siiloonsa ja samalla karsinoi taidekoulutukset omiksi koulutuslinjoikseen.

Vasta viime vuosisadan lopulla alettiin postmodernismin myötä arvioida uudelleen modernismin peruspilareiden kestävyttä niin taiteen tekijöiden (Lacy, 1995a, 1995b, 2008; ks. Matarasso, 2019), taiteen tutkijoiden ja kuraattoreiden (Lippard 1997; Gablik 1991, 1995; Kwon, 2002) kuin esteetiikan ja taidefilosofian piirissä (Bourriaud, 2002; Shusterman, 2001). Kansainväliseen taidekoulutukseen keskustelut muutoksesta ilmestyivät 1990-luvun lopulta alkaen, ja

Edellisellä sivulla: Kelekkamessujen perhepäivän peilin mainos Lappi Areenalla. Kuva: Inka Holck, 2021

esimerkiksi tila-aika-, performanssi-, video-, installaatio- ja keskustelutaide ilmestyivät vähitellen taidekoulujen tarjontaan.

Lapin yliopiston kuvataidekasvatus oli Suomessa ensimmäisiä koulutusohjelmia, jossa kehitettiin muutoksen hengessä uudenlaisia osallistavia nykyaiteellisia koulutusmuotoja aluksi yhteisö- ja ympäristötaiteen kautta (Hiltunen & Jokela, 2001; Jokela & Hiltunen, 2003) ja myöhemmin soveltavan kuvataiteen alan ja tehtävän määrittelyn myötä (Jokela ym., 2013; Jokela ym., 2020; Coutts ym., 2018). Luonteenomaista oli myös se, että taiteelle etsittiin tapoja olla mukana yhteiskunnan eri sektoreiden monialaisessa kehittämisessä ja aluekehitystyössä (Jokela, ym., 2018, 2020, 2021; Jokela & Stöckell 2022). Pyrkimys ketterän nykyaiteen kehittämiseen liitettiin myös kestäväen kehitykseen tavoitteisiin (Jokela & Coutts, 2018; Jokela ym., 2022) ja yliopiston pohjoiseen ja arktiseen profiliin (Huhmarniemi & Jokela, 2020a, 2020b; Jokela & Huhmarniemi, 2021, 2022).

Ketterän nykyaiteen menetelmille, joiden pohjoisiksi ilmentymiksi voidaan Lapin yliopiston taidekasvatuksen ja soveltavan taiteen projektit lukea, on tyypillistä sitoutuminen aikaan ja paikkaan studioiden ja gallerioiden asemasta. Nykyaiteen dialogisten, kontekstuaalisten ja situationaalisten taide-toimintojen olennainen lähtökohta on, että toiminnat kohdistuvat tekijöiden ja kokijoiden – osallistuvan yleisön, kanssatoimijoiden tai työn tilaajien – omaan ympäristöön ja realisoituvat sen puitteissa tapahtuvina toimintoina. Tämä luonnollisesti tarkoittaa perinteisen taiteen ja modernistisen ajattelun mukaisen ei-taiteen (populaarikulttuuri, kansantaide, viihde, kulttuurimatkailu, kulttuuriperintö ja paikalliset tavat) käytäntöjen limittymistä toisiinsa.

Eri taidemuotojen ja ilmaisukeinojen yhdistäminen, populaarikulttuurin, perinteisen taiteen, muotoilun ja käsityön rajojen

”Ketterän nykytaiteen menetelmille, joiden pohjoisiksi ilmentymiksi voidaan Lapin yliopiston taidekasvatuksen ja soveltavan taiteen projektit lukea, on tyypillistä sitoutuminen aikaan ja paikkaan studioiden ja gallerioiden asemasta.”

hälveneminen, digitaalisuuden kehittymisen, sosiaalisen median mahdollisuudet sekä lukuisat muut tekijät ovat johtaneet siihen, että taiteissa syntyy jatkuvasti uusia sisältöjen esittämisen tapoja, jotka perustuvat nopeuteen ja lyhytkestoisuuteen – ja jotka ilmentävät nykytaiteen ketteryyttä. Samaan aikaan tietty leikillisuus ja pelaaminen ovat nousseet yhteiskunnassamme kulttuurisen huomion kohteiksi ja pelituotantojen ja pellillisyyden myötä jopa taloudelliseen keskiöön kasvattaen samalla yhteiskunnallista painoarvoaan ja puhutaan jopa parhaillaan tapahtuvasta leikillisestä käänteestä (Frissen ym., 2015). Usein näissä ketterissä, maailmaan reagoivissa taidemuodoissa on mukana myös ekologisuus, ympäristöarvot, hetkeen liittyvä estetiikka sekä tietty pedagoginen suhtautuminen.

Ketterän nykytaiteen projektimaisissa ja osallistavissa prosesseissa irtaannutaan myös taideteos-, taiteilija- ja näyttelykeskeisestä taidekäsitelmästä ja korostetaan taidetta arjen käytäntöjen prosessina, pragmatistisen estetiikan (Shusterman, 2001) ja ihmisten välisenä vuorovaikutuksena ja kommunikaationa relaatioestetiikan (Bourriaud, 2002) periaatteiden mukaisesti. Taiteen tekijöitä, tilaajia, tuottajia ja yleisöä ei nähdä erillisinä, hierarkkisinä ryhminä, vaan heidän katsotaan muodostavan yhdessä ja yhtäaikaaisesti taiteen tekijän ja sen vastaanottajan (Lacy, 1995b). Ketterä nykytaide syntyy, elää ja esittäytyy performatiivisesti yhteisluotoutumisen tiloissa, joita Hiltunen avaa tarkemmin tässä julkaisussa. Näitä yhteisluotoutumisen tiloja voi hyvinkin syntyä

tapahtumatuotantoihin. Tällöin muuttuvat myös taiteilijalta vaadittava osaaminen ja ammatissa toimimisen ansaintalogiikka (Sjöberg, 2010).

Ketterän nykytaiteen pedagogiikka

Ketterä nykytaide haastaa taidekoulutuksen sisältöjen ohella myös koulutuksen toteutustapoja vaatien siirtymään studiokeskeisistä opetustavoista kohti avoimempia pedagogisia oppimisympäristöjä, joissa teoksen, tekniikan, sommittelun ja visuaalisen kommunikaation asemasta opetuksessa korostuvat taiteen tekemisen prosessit ja niiden kytkeytyminen ja punoutuminen muuhun yhteiskunnan toimintaan. Vastaavanlainen kehityskulku voidaan nähdä muotoilussa, jossa tuotemuotoilijan asiantuntijuuden asemasta koulutukseen ilmestyivät osallistavia menetelmiä, kuten käyttäjälähtöistä suunnittelua, co-design ja palvelumuotoilua (Macdonald, 2013).

Nykytaiteen muutoksista huolimatta muutos alan koulutuksessa ja opiskelijoiden tulevaisuusodotuksissa on ollut hidasta. Muutoksella on aina vastarintansa, mikä on näyttäytynyt vakiintuneena puheena taiteen itseisarvoisuudesta. Tämä näkökanta on korostanut taideopiskelua ja -tekemistä riittävänä arvona ja päämääränä sinänsä, ja sen puolestapuhujat ovat pitäneet taiteen soveltamista sen itsensä ulkopuolisiin tarkoituksiin, kuten kasvatukseen, sosiaalityön, kulttuurimatkojen tai elinkeinoelämän tuke-

miseen, taiteen ominaislaadun tuhoamisena.

Nopeasti reagoivan ketterän nykytaiteen vastakohtana on usein korostettu taiteen hitautta. Vaikka taiteen merkitys nykyään ymmärretäänkin laajemmin, on yhä vaarana, että taidekoulutus tuottaa taiteilijoita, joiden arvomaailma ja näkemykset perustuvat tähän romanttiseen ja myyttiseen taiteilijakuvaan, jota muun muassa Sjöberg (2010) ja Feinik (2011) ovat pitäneet erityisesti kuvataiteilijoiden työelämän uudistumisen ja ansaintamahdollisuuksien laajenemisen keskeisenä esteenä. Ratkaisuksi tarjotun yrittäjyyden monet taiteilijat ovat kuitenkin kokeneet vastaavan huonosti tilannetta, jossa työllistävät itseään (Cronberg, 2010).

Onkin aiheellista pohtia, onko pedagogiikka taidekorkeakouluissa muuttunut nykytaiteen dialogisten, kontekstuaalisten ja situationaalisten osaamisvaatimusten suunnassa. Kysymys ei ole niinkään siitä, mitkä ovat koulutuksen sisällöt, vaan siitä, miten ja missä kontekstissa nykytaidetta opetetaan ja opitaan. Lapin yliopistossa erityisesti kuvataidekasvatuksen ala, mukaan lukien soveltava kuvataide, on poikennut niin kutsutun vapaan taiteen (fine art) traditionaalisesta koulutuksesta, jolle on ollut tyypillistä fokusoituminen taiteilijan henkilökohtaiseen ilmaisuun ja tiettyjen välineiden ja materiaalien hallintaan.

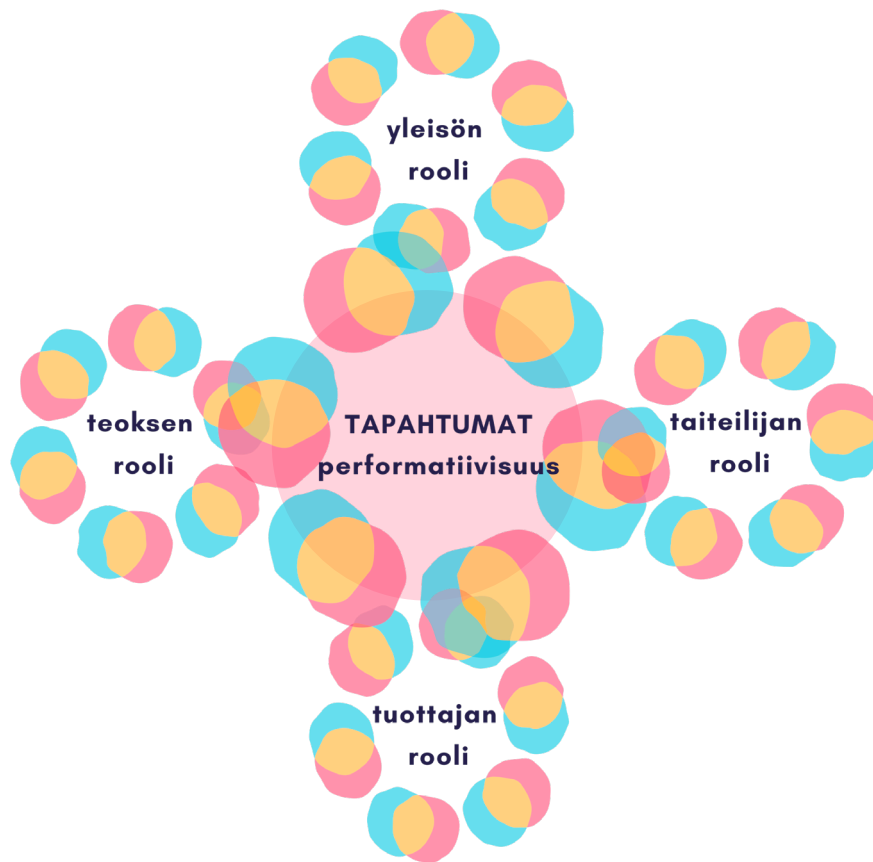
Kuvataidekasvatuksen ala sijoittuu kuvataiteen, muotoilun, median, visuaalisen kulttuurin ja yhteiskunnan rajapinnalle, josta se ammentaa ajankohtaiset teemansa ja johon se rakentaa toimintaympäristönsä ja verkostonsa. Kysymys on lähtökohtaisesti kuvataiteeseen (fine art) nähden erilaisesta lähestymistavasta ja asiantuntijuudesta, sillä soveltavan kuvataiteen lähtökohtina ovat aina yhteisöt sekä sosiokulttuuriset ympäristöt ja paikat, jotka määrittävät sen toiminta- ja ilmaisukeinoja. Myös tällöin taiteella on filosofiset ja henkiset ulottuvuutensa ja sen

prosessit voidaan ymmärtää ihmisen kasvuna, joka on hidasta ja hiljaista, mutta toimintana muiden kanssa taidekasvatuksen ja soveltavan taiteen on oltava tilannetajuista ja ketterää.

Ketterän nykytaiteen voidaan ajatella olevan soveltavan taiteen kontekstissa taidetta, josta on hyötyä. Mutta juuristaan johtuen se poikkeaa niin sanotusta hyötyajattelusta, joka ilmenee vaikkapa kaupunkitaiteen piirissä yleistyneessä pyrkimyksessä tuottaa ja vahvistaa taideteoksilla päättäjien ennalta valitsemaa kaupunki-imagoa ja vetovoimaisuutta, ja jossa tuloksia tarkastellaan markkinoiden vilkastumisen kautta (Uimonen, 2010). Myöskään tapahtumissa ei taidetta pidä ymmärtää yksisilmäisesti vain taloudellisen lisäarvon tuottajana tapahtuman järjestäjille.

Ketterän nykytaiteen edellytyksenä on tiivis yhteistyö ihmisten, tulevien käyttäjien, elinkeinoelämän ja yhteiskunnan eri sektorien kanssa, ja tämä edellyttää toimijoilta aikaisempaa monialaisempaa lähestymistä ja ennakkoluulottomampaa asennoitumista muun muassa ansaintamalleihin. Tapahtumissa toimiessaan taiteilija lähestyy taidoiltaan ja hallussaan olevilta keinoiltaan suunnittelijaa tai muotoilijaa, ja on tällöin jossain määrin valmis luopumaan myös taideteoksen käsitteestä. Tämä puolestaan liittyy kysymykseen siitä, mitä sellaista kuvataiteilija voi tapahtumiin tuottaa, josta hän voi ansaita palkkansa tai palkkionsa, jos hän ei myy omaa aineellista taideteostaan. Tästä päästään kysymykseen ketterän nykytaiteen esineellisyydestä ja esityksellisyydestä, ja pohdinta edellyttää nykytaiteen performatiivisuuden syvempää ymmärtämistä.

Monille taiteilijoille taide on kutsumus, jolloin päämääränä ei ole niinkään taloudellista tuloa tuottavan taideteoksen luominen, vaan taiteen tuominen osaksi ihmisten elämää ja arkea. Tähän toki voi pyrkiä

Kuva 1. Havainnollistaa tapahtumien kehittämistoiminnalle tarjoaman alustan tarkastelun performatiivisuuden ja mukana olevien toimijoiden roolien näkökulmasta.

myös käyttäjiensä kanssa kommunikoivan lähes aineettoman taideteoksen avulla, mikä onkin ollut tyypillistä tietyissä nykytaiteen muodoissa, kuten keskustelutaiteessa (Kester, 2004), yhteisötaiteessa (Kanttonen, 2005; Hiltunen, 2009) ja yleensäkin performatiivisessa taiteessa (Hiltunen, 2010). Tuotaessa ketterä nykytaide tapahtumien kontekstiin avautuu jatkuvasti uusia kysymyksiä, mutta myös mahdollisuuksia, joiden kautta myös nykytaiteen koulutuksen pedagogisia ratkaisuita tulee tarkastella rinnan taiteilijoiden muuttuvan työelämän kanssa.

Ketterän nykytaiteen kohtaamisesta – osallistuva ja oppiva yleisö

Ketterän nykytaiteen kehittäminen tapahtumien osana edellyttää elinkeinotoiminnan rinnalle myös kulttuurista katsetta, joka perustelee toiminnan laadun yleisön ja osallistujien näkökulmasta. Kokemusten ja elämysten tarjoamisen rinnalla ketterä nykytaide on usein pedagogisesti intentionaalista pyrkien tarjoamaan yleisölle oppimisen ja oivaltamisen kokemuksia. Elämys ja oppi-

Kuva 2. Havainnollistaa vasemmalta oikealle luettuna nykyaiteilijan roolin muutosta ja ketteryuden vaatimuksen lisääntymistä tapahtumissa.

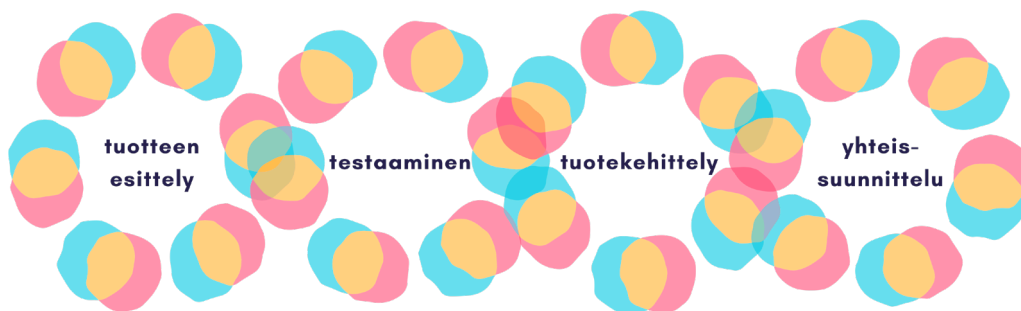

Kuva 3. Havainnollistaa vasemmalta oikealle luettuna yleisöjen roolin muutosta tapahtumissa.

minen ovat sidoksissa toisiinsa, sillä oppimisen ja oivaltamisen kokemus on merkittävä taidekokemuksien laatua vahvistava tekijä. Samaan tulokseen on päädytty myös tapahtumia lähellä olevassa matkailun tutkimuksessa, jossa matkailijaa ei enää nähdä kohteena tai kuluttajana, vaan aktiivisena oppijana (Tarssanen & Kylänen, 2007).

Zakaras ja Lowell (2008) ovat kartoittaneet Yhdysvalloissa taiteen ja kulttuurin pariin hakeutumista ennustavia tekijöitä. Parhaiten aktiivista vapaa-ajan taiteen harrastamista ennustavat sellaiset kokemukset,

jotka sisältävät sekä taiteen tekemistä että taiteen havainnointia ja tulkintaa tukevaa oppimista (Zakaras & Lowell, 2008). Bamford (2014) käyttää ilmaisua taiteen laittaminen tapahtumaan (making art happen) ja painottaa, ettei pelkkä puitteiden, taideteosten ja esitysten tarjoaminen koettavaksi riitä, vaan tarvitaan myös laadukasta, ammattilaisten toteuttamaa johdattelua ja tukea (Bamford 2014, s. 390). Tapahtumien yhteydessä yleisöjä osallistava taidetoiminta voi parhaimmillaan laittaa taiteen tapahtumaan informaalin oppimisen kehityksessä ja

Kuva 4. Havainnollistaa vasemmalta oikealle luettuna teoksen roolin muutosta tapahtumien yhteydessä.

tarjota samalla myös taiteen alan asiantuntijalle mahdollisuuden ammatilliseen kehittymiseen elinikäisen oppimisen hengessä. Taiteen saattamisessa tapahtumien osaksi on kyse yleisötyöstä ja yleisön kulttuurikompetenssin lisäämisestä.

Oppimisen mahdollisuuksia tapahtumissa voi avata kulttuurikompetenssin käsitteen avulla. Kulttuurikompetenssiin liittyy kulttuuritietoisuus, ilmaisu ja kulttuurienväliset taidot. Kulttuurikompetenssi tarkoittaa yksilön kykyä omaksua, käyttää ja muuttaa kulttuuria. EU kehottaa jäsenvaltioita etsimään keinoja kulttuurikompetenssitaitojen saavuttamisessa. Tapahtumat tarjoavat niin taiteen alan toimijoille kuin tapahtumien yleisöille alustan tällaisten kompetenssien kehittämiseksi ja kehittymiseksi.

Ketterän nykytaiteen näkökulmasta monimuotoistuvat yhteydet yleisöihin ovat mielenkiintoisia erityisesti tapahtumien yhteydessä. Enenevässä määrin erilaisten yleisöjen erityistarpeet vaikuttavat niin taiteen esitystilanteeseen kuin taidetuotteen kehittelyyn. Vaikka teos tai produktio olisi sama, vaihtelee tilanne yleisön mukaan. Yleisön reaktiot ja esiintyjän sekä esityksen suhde yleisöön tekevät esitystilanteesta tapahtumallisen: jokainen esityskerta on yleisön vuoksi erilainen.

Performatiivisuus tulee näkyväksi ja korostuu tilanteissa, joissa yleisö ei ole tottunut taiteenlajiin tai poikkeaa muulla tavoin niin sanotusta vakioyleisöstä, jolle perinteinen katsojan rooli on tuttu ja kotoisa. Tietyissä tilanteissa tapahtumallisuus saa taiteilijan muuttamaan suunniteltua esittämisen tapaa tai ottamaan kontaktia suuremmin katsojaan. Tapahtumallisuus mahdollistaa esityksen rakenteen alistamisen hetkellisesti tapahtuman yleisön, osallistujien yksilöllisyyden ja esitystilanteen erityislaadun huomioimiselle. Tapahtumiin tuotu taideproduktio mahdollistaa taidealan ammattilaiselle, taiteilijalle tai taideopiskelijalle ainutlaatuisen kehittämiskokemuksen, ei vain tuotteen testaamisen kannalta vaan myös oman ammatillisen kehittymisen näkökulmasta.

Kun ketterä nykytaide tuodaan osaksi tapahtumia, voidaan näissä eri rooleissa nähdä laajenemista ja uusia tasoja, ja tapahtumat tarjoavat merkittävän alustan oppimiselle. Yhteiskehittämistä voidaan tarkastella niin tapahtumatuotannon (tuottaja), tapahtumiin osallistuvien (yleisö), taidealan toimijoiden (taiteilija) kuin teoksellisuuden, kehitettävän tuotteen tai palvelun (teos) suhteen (kuva 1). Yhteiskehittämisessä tapahtumien kanssa tarjoutuu uusia oppimisen mahdollisuuksia ja työtilaisuuksia luovien alojen toimijoille.

Timo Jokelan "Navetan takaa", 2022 Kotiseutumuseolla. Kuva: Inka Holck, 2022

Samalla yleisötyö saa kulttuurista pääomaa, ja yhteistyö mahdollistaa kulttuurikompetenssin kaksisuuntaisen kehittymisen sekä uusien yleisöjen tavoittamisen.

Taiteilijoille ja taideopiskelijoille avautuu mahdollisuus toimia paitsi teoksensa tai tuotteensa esittäjänä myös vastaanottokemuksen havainnoijana ja tulkkina. Luovien alojen toimija voi toimia myös aktiivisemmin ja ketterämmin suhteessa yleisöönsä, ja tapahtuma voi tarjota mahdollisuuden toimia aktiivisena opastajana esimerkiksi tuotteen käyttöön tai ominaisuuksiin liittyen. Rooli voi muodostua myös aktivoijaksi, jolloin taiteilija osallistaa yleisöjä mukaan prosessiin, taiteen tapahtumiseen tai tuotekehittelyyn (kuva 2).

Vastaavat muutokset voidaan nähdä myös yleisön rooleissa (kuva 3). Tapahtumissa yleisön rooli voi vaihdella valmiin tuotteen

vastaanottajasta, kokijan roolista, teoksen keskeisenä lähtökohtana olevaksi. Rooli voi olla myös oppijan tai aktiivisimmillaan osallisen rooli, jolloin teosta ei olisi ilman yleisön aktiivista osallistumista sen tapahtumiseen.

Vastaavasti tapahtumallisuuden luoma kehys tarjoaa taiteilijalle alustan paitsi valmiin teoksen esittämisen myös sen testaamiseen ja kehittämiseen sekä aktiivisimmillaan eri toimijoiden kanssa tapahtuvaan yhteissuunnitteluun (kuva 4).

Lopuksi

Uusien ketterien nykytaidemuotojen tuominen osaksi tapahtumia sekä niiden luominen yhdessä tapahtumayleisön kanssa tarjoavat täysin uuden mahdollisuuden myös

Esiäidit-työpajan maalauksia kivissä. Kuva: Inka Holck, 2022

itse tapahtumien kehittämiseksi. Toiminta vaatii kaikilta osapuolilta aivan uudenlaista ajattelua ja osaamista verrattuna perinteisiin toimintamalleihin. Tapahtumia ajatellen se vaatii myös koko taiteen yleisötyön kehittämistä oppiva osallistuja -ajattelun suunnassa. Ketterät nykytaidetuotannot yhdessä tapahtumayleisön kanssa tarjoavat mahdollisuuden tapahtumien kehittämiseksi esimerkiksi digitaalisten verkkojen suuntaan, jolloin tapahtumapaikalla tapahtuva saa rinnalle verkossa tapahtuvan. Tapahtumiin kokoonnutaan katsomisen lisäksi osallistumaan ja tuottamaan sisältöjä. Tämä avaa uusien taidemuotojen kehittämisen ohella uusien taidepalveluiden ja ansaintakeinojen mahdollisuuksia luovien alojen toimijoille.

Muutos edellyttää alan koulutuksen kehittämistä ja osallistuvan, performatiivisen ja digitaalisen taiteen, teknologian ja liiketoimintamallien uudelleen tarkastelua. Arcta Fast -koulutusmallihankkeessa kehitettiin edellä esitellyn ajattelun mukaista ketterän

nykytaiteen osaamista koulutuksen avulla. Tapahtumien yhteydessä tämä tarkoitti uusia tapahtuman luonteeseen soveltuvia nopeita ja tilanteisia tapahtumayleisön kohtaamistapoja, joista muodostui osa tapahtumien sisältöjä ja erityisesti niiden kokemuksellisuutta.

Timo Jokela on kuvataidekasvatuksen professori Lapin yliopistossa. Hän johtaa kansainvälistä Arctisen yliopiston Arctic Sustainable Art and Design -temaattista verkostoa. Hänen tutkimusalaansa kuuluvat taidekasvatuksen lisäksi soveltava taide sekä ympäristö- ja yhteisötaide, joita hän tarkastelee kestävän kehityksen näkökulmasta. Jokela on toiminut Arcta Fast -koulutusmallihankkeen vastuullisena johtajana.

Lähdeluettelo

- Bamford, A. (2014) Making it happen. Closing the gap between policy and practice in arts education. Teoksessa M. Fleming, L. Bresler, J. O'Toole (toim.) *The Routledge International Handbook of the Arts and Education*. Routledge.
- Bourriaud, N. (2002) *Relational aesthetic*. Les Presse du Reel.
- Coutts, G., Härkönen, E., Huhmarniemi, M & Jokela, T. (toim.) (2018). *The Lure of Lapland: A Handbook of Arctic Art and Design*. Publications of the Faculty of Art and Design of the University of Lapland Series C 59. Lapin yliopisto
- Cronberg, T. (2010). *Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6.
- Feinik, P. (2011). Taiteen moniottelijat. Suomalaisten ammattitaiteilijoiden työnkuvan muotoutumisen tulevaisuudenodotukset sekä asenteet managerointiin ja liiketoiminta-osaamiseen. Taidehistorian Pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2011122311847>
- Frissen, V., Lammes, S., de Lange,.; de Mul & Raessenens J. (2015). *Playful Identities: The Ludification of Digital Media Cultures*. Amsterdam University Press.
- Gablik, S. (1991) *Reenchantment of art*. Thames and Hudson.

- Gablik, S. (1995) Connective aesthetics: art after individualism. Teoksessa S. Lacy (toim.), *Mapping the terrain: new genre public art* (s.74-87). Bay Press.
- Hiltunen, M. (2009). Yhteisöllinen taidekasvatus. Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis 160*, Lapin yliopistokustannus.
- Hiltunen, M. (2010). Slow Activism: Art in progress in the North. Teoksessa A. Linjakumpu & S. Wallenius-Korkalo (toim.). *Progress or Perish. Northern Perspectives on Social Change* (s. 119–138). Farnham/Burlington: Ashgate.
- Hiltunen, M. & Jokela, T. (2001). *Täälläkö taidetta? Johdatus yhteisölliseen taidekasvatukseen*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja D 4.
- Huhmarniemi, M. & Jokela, T. (2020a). Arctic arts with pride: Discourses on Arctic arts, culture and sustainability. *Sustainability*, 12(2), 604. <https://doi.org/10.3390/su12020604>
- Huhmarniemi, M., & Jokela, T. (2020b). Arctic art and material culture: Northern knowledge and cultural resilience in the northernmost Europe. Teoksessa L. Heininen, H. Exner-Pirot, & J. Barnes (toim.), *Arctic yearbook 2020: climate change and the arctic: global origins, regional responsibilities?* Arctic Portal: <https://arcticyearbook.com/EDUCATION>
- Jokela, T. & Coutts, G. (2018). The North and the Arctic: A laboratory of art and design education for sustainability. Teoksessa T. Jokela & G. Coutts (toim.), *Relate North: Art and design education for sustainability* (s. 98–117). Lapland University Press.
- Jokela, T., Coutts, G. Huhmarniemi, M. & Härkönen, E. (toim.) (2013). *Cool. Applied Visual Arts in the North*. Faculty of Art And Design, University of Lapland C 41. Lapin yliopisto.
- Jokela, T., Coutts, G., Beer, R., Usenyuk-Krawchuc, S., Din, H. & Huhmarniemi, M. (2022.) The potential of art and design for renewable economies in the Arctic. Teoksessa D. C. Natcher & T. Koivurova (toim.) *Renewable economies in the Arctic* (s. 62–80). Routledge.
- Jokela, T. & Hiltunen, M. (2003). Art pedagogical projects in northern wilderness and villages. *Lifelong learning in Europe*, 8(2), 26–31.
- Jokela, T., Huhmarniemi, M., Beer, R. & Soloviova, A. (2021). Mapping new genre Arctic art. Teoksessa L. Heininen, H. Exner-Pirot and J. Barnes (toim.), *Arctic Yearbook 2021: Defining and mapping sovereignties, policies and perceptions*. Arctic Portal. <https://arcticyearbook.com/>.
- Jokela, T. & Huhmarniemi, M. (2022). Stories transmitted through art for the revitalization and decolonization of the Arctic. Teoksessa R. Sørly, T. Ghaye and B. Kårtveit (toim.), *Stories of change and sustainability in the Arctic regions: The interdependence of local and global* (s. 57-71). Routledge.
- Jokela T., Huhmarniemi, M., Haataja, C. & Issakainen, T. (toim.). (2018). *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201811051395>
- Jokela, T., Huhmarniemi, M. & Paasoara, J. (toim.), (2020). *Luontokuvaus soveltavana taiteena*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020050424766>
- Jokela, T., Kovero, M. & Huhmarniemi, M. (toim.), (2021). *Taide avartaa matkailualaa Lapissa*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-300-6>
- Jokela, T. & Stöckell, A. (toim.) (2022). *Taideperustaisia metsäkohtaamisia. Ekosysteemipalveluista elinvoimaa luoville aloille*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-317-4>
- Kantonen, L. (2005). *Telttä. Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja A 54. Like.
- Kester, G. (2004). *Conversation pieces. Community + communication in modern art*. University of California Press.
- Kwon, M. (2002). *One place after another: Site-specific art and locational identity*. The MIT Press.

- Lacy, S. (1995b). Debated Territory: Towards a Critical Language for Public Art. Teoksessa Lacy S. (toim.), *Mapping the Terrain. New Genre Public Art* (s. 171–185). Bay Press.
- Lacy, S. (toim.) (1995a). *Mapping the terrain. New genre public art*. Bay Press.
- Lacy, S. (2008). Time in place: New genre public art a decade later. Teoksessa C. Cameron & S. Willis (toim.), *The practice of public art* (s. 18–32). Routledge.
- Lippard, L. (1997). *The lure of the local: Senses of place in a multicentered society*. New Press.
- Macdonald, S. W. (2013). Designing Engagement: The new edge: Teoksessa T. Jokela, G. Coutts, M. Huhmar-nieimi & E. Härkönen (toim.) *Cool. Applied visual arts in the North*, Taiteiden tiedekunnan julkaisuja, C 41 (s. 54-67). Lapin yliopisto
- Matarasso, F. (2019). *A Restless Art, How participation won and why it matters*, Calouste Gulbenkian Foundation.
- Shusterman, R. (2001). *Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistinen filosofia ja estetiikka*. Gaudeamus.
- Sjöberg, K. (2010). *Nykytaiteen markkinarakente, ansaintalogiikka ja uudet liiketoimintamallit. Luovan Suomen julkaisuja 2*. Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/yhteistyojulkaisut/taidemarkkinat_sjo-berg_220110.pdf
- Tarssanen, S. & Kylänen, M. 2007. Entä jos elämyksiä tuotetaan? Elämyskolmio -malli elämyksellisyyden tunnis-tamisessa, arvioinnissa ja vahvistamisessa. Teoksessa S.J.A. Karppinen. & T Latomaa, T. (toim.): *Seikkailien elämyksiä. Seikkailukasvatuksen teoriaa ja sovelluksia* (s. 99–126). Lapin yliopistokustannus.
- Uimonen, L (2010). Taidetta suunnitteluun, Taidehankkeet ja taidetoiveet suomalaisessa kaupunkisuunnitte-lussa. *Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 106*. Aalto-yliopisto.
- Zakaras L. & Lowel J.F. (2008). *Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy*. RAND Corporation.